

СІТКО А. В.

Національний авіаційний університет

ПРОБЛЕМА ВІДТВОРЕННЯ ГРАМАТИЧНОЇ СЕМАНТИКИ ІНТЕРОГАТИВІВ ЗАСОБАМИ ЦІЛЬОВОЇ МОВИ

У статті йдеться мова про дослідження перекладу структурної семантики англійських інтерогативних конструкцій.

Ключові слова: інтерогативні конструкції, цільова мова, зіставлювані мови, граматична семантика.

В статье идет речь об исследовании перевода структурной семантики английских интерогативных конструкций.

Ключевые слова: интерогативные конструкции, целевой язык, сравниваемые языки, грамматическая семантика.

The article deals with the investigation of English interrogative constructions translation due to their structural semantics.

Key words: interrogative constructions, target language, compared languages, structural semantics.

Актуальність обраної теми зумовлена недостатнім вивченням особливостей українського перекладу питальних конструкцій англійської художньої літератури. **Мета роботи** – виділити пріоритетну проблематику в дослідженні граматичної семантики інтерогативів. **Об'єктом** дослідження є англійські інтерогативні конструкції та їхні перекладні українські відповідники. **Предметом** дослідження є особливості стратегії перекладачів у віднайденні способів та прийомів відтворення цих структур в українських перекладах англійської художньої. **Наукова новизна** полягає в тому, що, інтерогативні конструкції ще не були об'єктом ґрунтовних перекладознавчих досліджень на матеріалі англійської та української мов, хоч окремо у кожній із цих мов вивчалися.

Кожний художній твір, кожний художній напрям, література кожної історичної доби породжує специфічні проблеми для перекладача. Праця сучасного перекладача художньої літератури мусить бути глибоко творчою, такою, що передає не лише основний зміст твору, але й образи, реалії та характерний колорит епохи, яку відображено, адже кожен оригінал за своїм образом (та кожна адресна група за своїм типом і складом) потребує свого, завжди індивідуального підходу. Відповідно, перекладачеві необхідно не лише адекватно відтворити зміст однієї фрази чи абзацу, але й створити художній текст, який був би, за можливості, адекватний оригінальному текстові.

Проблема відтворення особливостей форми оригіналу здавна привертала увагу перекладознавців, адже “в художній літературі форма як засіб художньої реалізації і носій естетичного навантаження багато в чому формує реакцію читача на текст (те, як сказано, часто домінує над тим, що сказано)” [1:114]. Зокрема, різноманітним лінгвістичним проблемам перекладу присвячено праці Л. Бархударова, С. Баснет-Макгер, І. Василенко, В. Карабана, В. Комісарова, А. Мішустіної, Ю. Найди, Я. Рецкера, А. Федорова, О. Федоренко, С. Швачко, О. Швейцера. Серед українських дослідників І. Франко, а згодом М. Рильський наголошували на необхідності враховувати при перекладі лексичні та граматичні особливості цільової мови і мови-джерела.

Відтворення граматичної форми оригіналу, безперечно, не є метою перекладу. Твердження С. Баснет-Макгер про те, що перекладач передусім повинен визначити функцію відтворюваного явища мови-джерела, а тоді знайти систему цільової мови, яка б адекватно передала цю функцію [2:119], закономірне, адже структурний аналог відтворюваної одиниці в мові перекладу може виступати водночас її семантичним, стилістичним чи прагматичним дивергентом, різною може бути і частотність використання аналізованих одиниць у зіставляваних мовах. Тому “адекватність перекладу, яка націлена на краще з того, що можливе в певних умовах” [3:35], вимагає від перекладача врахування складного комплексу чинників, від яких залежить вибір граматичного варіанта з числа можливих. Це і вузький та широкий контекст (за А. Федоровим), перший з яких визначає потрібний смисловий відтінок, другий є усією системою відповідного стилю мовлення [4:194], і “фільтри”, які визначають вибір відповідної мовної одиниці при перекладі (за О. Швейцером): функціональні характеристики відтворюваного тексту та його жанрово-стилістичні особливості, які обмежують діапазон мовних засобів, що використовуються в тексті перекладу [5:266].

Важливими є і позамовні чинники, породжені внаслідок спрямованості мовлення на комунікативну ситуацію. Також велике значення має чинник часу, стану культури, ступінь розвитку конкретних літератур і мов, рівень їх близькості, зазначає І. Берштейн [6]. Практика перекладу доводить, що, попри численні розбіжності між мовами і культурами, “адекватно передати інформацію, закодовану автором у вихідному тексті, все ж таки можливо” [7:6.]. Серед позамовних чинників перекладознавці приділяють значну увагу оцінній позиції перекладача, яка

виявляється в бажанні щонайповніше досягнути реальний і потенційний зміст твору. Поняття реального і потенційного у змісті твору пов'язане з поняттями експліцитного та імпліцитного як категоріями граматики. Вагомим для перекладача є те, що “логічне виділення компонента висловлювання здебільшого свідчить про імпліцитність цілого судження” [8:43]. Наголошуючи на тому, що в перекладі не має бути помилок у пристосуванні повідомлення до контексту, Ю. Найда додає, що “важливо також увести до нього певні стилістичні елементи, які б забезпечили відповідний емоційний тон дискурсу. Емоційний тон має точно передавати точку зору автора” [9:133]. Водночас, зазначає А. Десницький, підвищуються вимоги до перекладачів: їхнє завдання не лише правильно добирати слова і складати їх у речення, але й вибудовувати текст так, щоб він був зв'язним та зрозумілим (за винятком тих випадків, коли порушення цих правил є свідомою стратегією автора) [10]. У центрі уваги перекладача – передача ідейного змісту твору зі збереженням форми як засобу вираження цього змісту. Вимоги до перекладача поділяються на дві групи: вимоги, пов'язані з розумінням тексту, що перекладається; вимоги, безпосередньо пов'язані з передачею зрозумілого.

Як відомо, англійська та українська мови є прикладами двох різних типів мов – аналітичної та синтетичної. Показово, що в мовах з аналітичною будовою логіка мислення носія найяскравіше виявляється в зовнішньому оформленні висловлювань, у граматичному навантаженні окремих елементів, що створюють цілісну панораму повідомлення. При цьому у синтетичних мовах, навпаки, логіка найчастіше виявляється у внутрішньому зв'язку в слові. Загалом ми можемо, очевидно, виходити з того положення, що в мовах з аналітичним ладом логіка мислення одержує найбільш зрозуміле зовнішнє і розчленоване у своїх елементах граматичне закріплення, у той час як у мовах синтетичних ця логіка діє як внутрішнє відношення в пропозиції, внутрішній зв'язок у слові. Очевидно, що коли ми співвідносимо лад мови з логікою мислення, то підходимо до мовних явищ у їхньому зв'язку й цілісності, інакше кажучи, з позиції синтаксису. Логіка мислення насамперед і найбільш чітко виражається саме в синтаксичному ладі мови. Тож відразу одержує важливе принципове значення той широко відомий факт, що в аналітичних мовах у реченні, здебільшого, прямий і чітко фіксований порядок слів. Порушення прямого порядку слів у розповідному реченні англійської мови виглядає як щось незвичайне, як виразний стилістичний засіб. Тут ми вперше й найбільш

безпосередньо зіштовхуємося з вираженням логіки мислення у граматичній формі аналітичних мов, оскільки очевидно, що прямий порядок слів у реченні збігається з послідовністю логічних компонентів (суб'єкт – предикат – об'єкт) [11:41]. Відтак, в англійській мові аналітичної будови ми спостерігаємо найбільш повну відповідність логічних компонентів і синтаксичних форм. У мовах синтетичних конкретний смисл слова, логічний наголос переважають над формально синтаксичними моментами, що призводить до набагато більшої зовнішньої свободи синтаксичних конструкцій і до майже повної відсутності формального закріплення місця слова в реченні [12:57]. Саме правило усталеного порядку слів є основою при перекладі з англійської мови на українську.

Процес перекладу полягає в пошуку можливого способу відтворення оригінальної моделі цільовою мовою, тобто з застосуванням інших мовних засобів. У цьому контексті вважаємо доцільним говорити про граматичні проблеми перекладу. Граматичними труднощами перекладу є сукупність морфологічних та синтаксичних явищ вихідної мови, що не мають прямих відповідників у цільовій мові і потребують спеціальних мовних, перекладацьких і фахових навичок перекладача. Вони потрібні для здійснення необхідних перекладацьких трансформацій з метою досягнення адекватності в перекладі. Синтаксис як один із засобів вираження перекладацької інтерпретації оригіналу досліджено мало. Натомість відтворення глибинних синтаксичних зв'язків є обов'язковою передумовою створення адекватного перекладу, без урахування всього спектру істотної для перекладу інформації, яку несе в собі поверхнева структура речення, повноцінний переклад неможливий.

Одним із сучасних питань теорії перекладу є вирішення проблеми перекладної еквівалентності, співвідношення змісту оригіналу і перекладу і мовних засобів, які виражають цей зміст. У рамках цієї проблеми досить цікавим є питання про передачу значень синтаксичних структур, що входять у зміст оригіналу, тобто про типологію перетворень структури речення при перекладі. Вивчення типології синтаксичних перетворень речення при перекладі дозволяє встановити основні тенденції в передачі синтаксичних значень. З одного боку, вважається, що збереження синтаксичних значень саме по собі не є і не може бути завданням перекладача, а з другого боку, відзначається прагнення до збереження інваріанта синтаксичного значення при перекладі [13:3]. Разом з тим аналіз перекладів свідчить як про наявність при перекладі різних типів

синтаксичних перетворень, так і про існування тенденції до синтаксичного паралелізму. Вирішуючи будь-які перекладацькі завдання, що не є конкретно синтаксичними (лексичні, прагматичні та інші), зазначає вчений, перекладач може жертвувати синтаксичним значенням вихідної синтаксичної структури, тобто значенням як глибинної, так і поверхневої структур [13:6].

Правильна побудова фрази дозволяє виділити в думці оригіналу, що перекладається, головне – те, що можна назвати по-різному: “ремою”, “центром комунікації”, “логічним присудком”, “наголошеним елементом” [14]. Поряд з цим вибір правильної структури речення дає можливість також виявити питальні елементи й максимально зберегти власне стиль твору, що перекладається.

З погляду перекладу речення (інтерогативи також) поділяються на такі: 1) що перекладаються дуже близько до тексту; 2) що перекладаються за допомогою зміненого порядку слів; 3) що потребують при перекладі часткової синтаксичної і лексичної зміни; 4) що потребують повної перебудови як синтаксичної, так і лексичної і 5) особливо складні речення [15:51].

1. Речення, які перекладаються майже дослівно, трапляються рідко. Наприклад: “*How much is there?*” demanded the robber. “*Two hundred zecchins*” [17:96]. – *А скільки тут?* – спитав розбійник. – *Двісті цехінів* [18:111].

2. Речення, які потребують перестановки відповідних компонентів оригіналу у перекладі, за умови збереження еквівалентних слів. Це речення переважно інформативного характеру, у яких той чи той компонент несе на собі конкретний акцент: “*Did n’t he come there yesterday?*” [19:61]. – *Хіба він вчора не приходив туди?* [20:42].

3. Речення, що потребують при перекладі часткових змін у лексиці і синтаксисі. До цієї категорії речень належать головню речення інвертовані (зі зміненим порядком членів). Як відомо, мова виконує дві функції: комунікативну і експресивну. Мовець або повідомляє щось (комунікативна функція), або виражає своє емоційне ставлення щодо того чи того явища (експресивна функція). Метою останньої передусім слугує емфатична інверсія, тобто зміна звичного порядку слів у реченні з метою виділення якого-небудь елемента чи надання всьому сказаному особливої виразності: “*Marry, art thou his grace’s messenger, beggar?*” [21:14]. – *Невже ти, нещасне старчення, посланець його величності?* [22:22].

4. Ідіоматичні речення, тобто речення, у яких сполучення компонентів немотивоване. Тож для адекватного перекладу речення такого типу слід цілком відірватися від його структури і лексичного оформлення, до кінця зрозуміти приховану за ним думку і передати її рідною мовою в найбільш грамотній і близькій до оригіналу формі: *“So she would,” said Andi; “but can’t ye see through a ladder, ye black nigger?”* [19:73]. – *Воно то так, – сказав Енді. – Та невже ти не бачиш нічого далі свого носа, чорний ти недомено?* [20:50].

5. Речення складні у всіх аспектах, тобто довгі, заплутані, перевантажені деталями і підрядними реченнями. При перекладі доводиться перебудовувати їх синтаксис, замінювати цілі вирази або ж розбивати всю фразу на окремі речення тощо [15:57]: *“Then there was the parting from every familiar object, – the place where she had grown up, the trees under which she had played, the groves where she had walked many an evening in happier days, by the side of her young husband, – everything, as it lay in the clear, frosty starlight, seemed to speak reproachfully to her, and ask her whither could she go from home like that?”* [19:81]. – *Адже вона розлучалася з усім, що було рідне їй від самого дитинства: з оселею, де вона виросла, з деревами, під якими вона гралася змалечку, з гаєм, де за кращих часів так часто гуляла вечорами зі своїм молодим чоловіком, – і тепер усе те, осяяне ясним холодним світлом зір, немовби дорікало їй і питало, куди ж це вона йде від такої домівки?* [20:56].

Граматичні відповідники між мовами з різними граматичними будовами здебільшого є лише функціональними і залежать від чинників, що можуть постійно змінюватися. Але навіть тоді, коли знайдено оптимальну структуру речення в перекладі з урахуванням усіх чинників, виникає важлива проблема вибору найвдалішого порядку слів у реченні. Під час перекладу українською мовою це найчастіше прагматична або стилістична проблема, що потребує ретельного розгляду як у стилістичному, так і в екстралінгвістичному планах. Функціональний принцип передачі синтаксичних конструкцій у перекладі базується на визначальній ролі функції речення в семантичному, прагматичному та експресивно-стилістичному плані [16:8]. Оскільки, порівняно з лексичними, граматичні одиниці характеризуються вищим рівнем абстракції та регулярною реалізацією в мовленні, можна прогнозувати і регулярність співвідношення граматичних форм мови оригіналу та цільової мови при перекладі. Це дає значний матеріал для узагальнень і дозволяє

прогнозувати закономірність використання паралельних граматичних форм як взаємних перекладацьких еквівалентів або як трансформаційних варіантів.

Основне завдання художнього твору – не лише донести інформацію до читача, а й певним чином вплинути на нього. Вельми слушною видається думка про те, що цей вплив здійснюється за допомогою різномовних засобів, але в межах мовної норми, адже стиль не створює нового в граматиці, а використовує потенційні граматичні форми чи конструкції, рідковживані чи практично не вживані. Дослідники однозначно вказують на значний прагматичний потенціал ПР як англійської, так і української мов, і тому адекватне відтворення речень цього типу в перекладі – необхідна передумова збереження цілої гама конотацій, створюваних ПР першотвору.

Питальне речення, на відміну від розповідних та спонукальних речень, характеризується специфікою актуального членування. Сутність цієї специфіки полягає у відкритому (умовному, незаповненому конкретним змістом) характері реми як комунікативного центру речення. Відкритий характер реми в таких питаннях проявляється в наявності деяких членів альтернативи, що унеможливають один одного за змістом. Разом з тим, особиста позиція перекладача під час перекладу та його професійний інтерес до своєї роботи визначаються не семантикою та прагматикою оригіналу, а тим, наскільки успішно перекладачеві вдалось вирішити власне перекладацькі завдання.

Тож завдання, яке стоїть перед перекладачем, Л. С. Бархударов визначає так: “якомога повно передати всі типи мовних значень – референційні, прагматичні і внутрішньолінгвістичні” [15:70]. При перекладі неминучі смислові втрати, тобто значення, виражені в тексті на вихідній мові, у тексті перекладу зберігаються не повністю і передаються лише частково. Найбільше при перекладі зберігаються референційні значення. Меншою мірою піддаються передачі при перекладі значення прагматичні. І, нарешті, внутрішньолінгвістичні значення передаються при перекладі мінімальною мірою [15:70]. Здебільшого, вони зовсім не зберігаються в процесі перекладу, що не важко зрозуміти, адже при перекладі відбувається заміна однієї мови іншою, а кожна мова є особливою системою, елементи якої знаходяться між собою у відношеннях, специфічних саме для цієї мовної системи. Звідси зрозуміло, що перекладачеві насамперед слід передавати референційне значення, потім – прагматичне і взагалі не

намагатися передати внутрішньолінгвістичне значення. Проте для художньої літератури першочерговими і основними часто є не референційні, а прагматичні значення.

Втім, метою перекладу, є не пригання тексту під чиєсь сприйняття, а збереження змісту, функцій, стильових, стилістичних, комунікативних і художніх цінностей оригіналу. І якщо ця мета буде досягнута, то й сприйняття перекладу в мовному середовищі перекладу буде відносно рівним сприйняттю оригіналу в мовному середовищі оригіналу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Семенец О. Е. К вопросу о потерях при переводе / О.Е. Семенец, С.С. Сизенко // Теория і практика перекладу. – К. : Вища школа, 1981. – Вип. 5. – С. 114–116.
2. Bassnet-McGuire S. Translation studies / S. Bassnet-McGuire. – [Revised ed.]. – London and New York : Methuen, 1996. – 168 p.
3. Швейцер А. Д. Эквивалентность и адекватность перевода / А. Д. Швейцер // Тетради переводчика. – М. : Междунар. отношения, 1989. – Вып. 23. – С. 31–39.
4. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) / А. В. Федоров. – [4-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Высшая школа, 1983. – 181 с.
5. Швейцер А. Д. Перевод и лингвистика / А. Д. Швейцер. – М. : Воениздат, 1973. – 280 с.
6. Бернштейн И. Концепция с вопросительным знаком [Электронный ресурс] / Инна Берштейн // Трибуна переводчика. – Серия : “Иностранная литература”. – 1996. – № 9. – Режим доступа : – http://www.lingvoda.ru/forum/actual_thread.aspx?tid=13, вільний. – Загол. з екрану. – Мова рос.
7. Чала Ю. П. Відтворення культурно-маркованих знаків вікторіанської доби в українських перекладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 “Перекладознавство” / Юлія Петрівна Чала. – К., 2006. – 16 с.
8. Старикова Е. Н. Имплицитная предикативность в современном английском языке / Елена Николаевна Старикова. – К. : Вища школа, 1974. – 142 с.
9. Nida E. A. Language Structure and Translation / E. A. Nida. – Stanford Univ. Press, 1975. – 283 p.
10. Десницький А. Библиейский перевод как литературный перевод [Электронный ресурс] / А. Десницький. – Режим доступа : – http://www.desnitskie.nm.ru/Andr_Articl/Andr_Art.htm
11. Аракин В. Д. Сравнительная типология английского и русского языков : [учеб. пособ. для студ. пед. ин-тов по спец. “Иностранный язык”] / Владимир Дмитриевич Аракин: – [2-е изд.]. – М. : Просвещение, 1989. – 254 с.
12. Жлуктенко Ю. О. Порівняльна граматики української та англійської мов / Юрій Олексійович Жлуктенко. – К. : Радянська школа, 1960. – 157 с.
13. Нешумаев И. В. Типология преобразования структуры предложения при переводе : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. філол. наук : спец. 10.02.19 “Переводоведение” / И. В. Нешумаев. – М., 1991. – 22 с.
14. Черняховская Л. А. Перевод и смысловая структура / Л. А. Черняховская. – М. : Международные отношения, 1976. – 262 с.
15. Бархударов Л. С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории переводов / Леонид Степанович Бархударов. – М. : Советский писатель, 1975. – 238 с.
16. Кур’янова М. О. Граматичні труднощі перекладу німецьких науково-технічних текстів українською мовою : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 “Перекладознавство” / М. О. Кур’янова. – К., 2006. – 17 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

17. Scott W. Ivanhoe / W. Scott. – London : Wordsworth, 2000. – 439 p.
18. Скотт В. Айвенго / Скотт В. ; [пер. з англ. Ю. Я. Лісняка та Г. Г. Лозинської]. – К. : Веселка ; Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 435 с.
19. Beecher Stowe H. Uncle Tom’s Cabin: Книга для чтения на англ. яз. / H. Beecher Stowe – СПб. : КАРО, 2006. – 786 с.
20. Бічер Стоу Гаріет. Хижина дядька Тома / Бічер Стоу Гаріет ; [пер. з англ. В. Митрофанова]. – К. : Веселка, 1975. – 407 с.
21. Mark Twain. The Prince and the Pauper / Mark Twain. – London : Oxford University Press Inc., 1996. – 345 p.
22. Марк Твен. Принц і злидар: Повість / Марк Твен ; [пер. з англ. М. Рябової]. – К. : Котигорошко, 1994. – 160 с.